

مطالعات جغرافیایی مناطق خشک

سال پنجم، شماره بیستم، تابستان ۱۳۹۴

دریافت مقاله: ۹۳/۱۱/۲۲ تأیید نهایی: ۹۴/۱/۲۹

صص ۴۶-۵۹

نقش گردشگری در توسعه‌ی کارآفرینی زنان روستایی (دهستان گوراب‌پس شهرستان فومن)^۱

مجید یاسوری*، عضو هیات علمی گروه جغرافیا - دانشگاه گیلان
ژیلایا وطنخواه کلورزی، کارشناس اداره آمار سازمان جهاد کشاورزی استان گیلان

چکیده

امروزه گردشگری روستایی نقش مهمی در توسعه‌ی اجتماعی- اقتصادی روستاها دارد و می‌تواند در استقلال اقتصادی، توانمند کردن زنان روستا و خلق فرصتهای شغلی جدید نقش مهمی ایفا کند. هدف از انجام این پژوهش، شناسایی قابلیت‌ها، موانع و راهکارهای توسعه‌ی کارآفرینی زنان روستایی و تأثیر گردشگری در توانمندسازی و افزایش درآمد آنان در محدوده مورد مطالعه می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق، ۴۴۷۵ نفر از زنان بالای ۱۵ سال است، که بر اساس جدول مورگان برای ۳۵۷ نفر پرسشنامه تکمیل شد، سپس از بین این تعداد، ۳۷ نفر از زنان با قابلیت و کارآفرین، شناسایی و برای اجرای روش ارزیابی مشارکتی به عنوان نمونه انتخاب شدند. تجزیه و تحلیل‌های انجام شده نشان دهنده اینست که باوجود موانع کارآفرینی مانند عدم مشارکت گروهی، ناکافی بودن سرمایه، کمبود نمایشگاه و فروشگاه در این دهستان، زمینه‌های بالقوه و قابل توجهی مانند جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و قابلیت‌های انسانی (تولید صنایع دستی، فراورده‌های خانگی و ارگانیک) برای توسعه کارآفرینی وجود دارد. نتایج تحقیق نیز نشان می‌دهد که از بین ۳۷ نفر، فقط چهار نفر (۱۱ درصد) با فروش صنایع دستی و اجاره‌دادن خانه‌های روستایی به گردشگران، کسب درآمد می‌کنند و بقیه با وجود تولید بیش از نیاز، بازاری برای فروش ندارند؛ بنابراین می‌توان نتیجه‌گیری کرد که با وجود زمینه‌های طبیعی و انسانی بالقوه در این دهستان، گردشگری هنوز نتوانسته است نقش قابل توجهی در اشتغال، بالفعل نمودن قابلیت‌های بالقوه، بهبود وضعیت اقتصادی- اجتماعی و توسعه‌ی کارآفرینی زنان در این دهستان داشته باشد.

کلمات کلیدی: توسعه اقتصادی- اجتماعی، توانمندسازی، قابلیت، گردشگری روستایی، موانع.

۱- مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی رشت با عنوان بررسی راهکارهای توسعه کارآفرینی زنان روستایی می‌باشد.

* Email: yasoori@um.ac.ir

نویسنده مسئول:

۱- مقدمه

توسعه‌ی پایدار روستایی، یکی از معیارهای اصلی توسعه‌یافتگی جوامع در سال‌های اخیر، به دنبال ارائه‌ی شیوه‌های مناسب زندگی از طریق حفظ و تقویت قابلیت‌های طبیعی و انسانی و همچنین کاهش محدودیت‌ها در سطح روستاهاست (حجازی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۲). توسعه‌ی کارآفرینی زمانی موفق و پایدار است که همه اقشار به‌ویژه گروههایی که قدرت تأثیرگذاری کمتری دارند در تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی مشارکت داشته باشند. مشارکت زنان نه تنها گامی برای رسیدن به اهداف توسعه گردشگری است؛ بلکه منجر به توانمندسازی آنها نیز می‌شود. گردشگری در سال‌های اخیر تأثیر زیادی بر وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جهان داشته است. ایجاد اشتغال، ارزآوری، تعادل منطقه‌ای، کمک به صلح جهانی، کمک به سرمایه‌گذاری در میراث فرهنگی، کمک به بهسازی محیط و زیستگاههای حیات وحش، توسعه نواحی روستایی دارای جاذبه‌های گردشگری و جلوگیری از برون‌کوچی جمعیت و مانند آن، از جمله مزایای این صنعت بوده است (صدر موسوی و کهنمویی، ۱۳۸۳: ۹۲).

در روستاها تعداد زیادی از عوامل انسانی مولد، منابع طبیعی و اقتصادی وجود دارند که می‌توانند در پیشرفت جامعه نقش مهمی ایفا کنند. رسیدن به توسعه‌ای برابر و پایدار در جامعه، بدون در نظر داشتن زنان روستایی، امری دست نیافتنی است. امروزه گردشگری روستایی یکی از فعالیت‌هایی است که به دلیل تنوع در مشاغل، می‌تواند زمینه‌ی اشتغال و توسعه‌ی کارآفرینی زنان روستایی را فراهم کند. آنها به راحتی می‌توانند در کنار فعالیت‌های روزمره‌ی خانگی خود به فعالیت در زمینه‌ی گردشگری بپردازند. در این شاخه از صنعت گردشگری پتانسیل‌های فراوانی برای توانمندسازی زنان در جوامع روستایی و احیای شخصیت و هویت آنها وجود دارد (ایمنی قشلاق و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۱۷).

بررسیها نشان می‌دهد که با افزایش تنوع اقتصادی در روستاها، پایداری اقتصادی افزایش می‌یابد؛ به گونه‌ای که میزان پایداری اقتصادی در سکونتگاههایی که از تنوع شغلی بالاتری برخوردار بوده‌اند، به مراتب بیشتر از بقیه‌ی سکونتگاه‌ها می‌باشد (ریاحی، ۱۳۹۳: ۱۲۵)؛ بنابراین، جستجوی راهکارهای تنوع‌بخشی سکونتگاه‌های روستایی به عنوان یک ضرورت به شمار می‌آید. در روستاهای ایران به علت تنوع شرایط محیطی و فرهنگی قابلیت‌های زیادی در زمینه‌ی گردشگری ایجاد شده است که این امر در تنوع‌بخشی اقتصادی روستاها نقش مهمی دارد.

مهم‌ترین مسأله‌ای که در این پژوهش با آن روبرو هستیم، این است که با توجه به قابلیت‌های گردشگری موجود در منطقه‌ی مورد مطالعه چگونه می‌توان از قابلیت‌های زنان روستایی در جهت خودکفایی آنان گام برداشت. جامعه مورد مطالعه، یعنی زنان روستایی دارای قابلیت‌های بالقوه در زمینه‌های مختلف می‌باشند. مسلماً آنها اطلاعات بسیار زیادی از جامعه خود دارند و به مسائل، مشکلات، نیازها و راه‌حل‌های آنها وقوف بیشتری دارند، منتهی در شرایط اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی، غالب روابط به گونه‌ای رقم خورده که آنها در ارتباط با برنامه‌ها، پروژه‌ها و ... خود را منفعل می‌دانند. غالباً برنامه‌ها، طراحی پروژه‌ها و ... بدون حضور آنها صورت می‌گیرد، اطلاعات بدون مشارکت آنها تجزیه و تحلیل می‌شود، مسائل و مشکلات و حتی راه‌حل آنها به صورت دستوری از بالا به پایین صورت می‌گیرد. ناموفق بودن پروژه‌ها در جوامع روستایی و عشیره‌ای از همین امر حکایت می‌کند. در حالی که با استفاده از روش‌های مشارکتی می‌توان، با مشارکت جامعه محلی و اقشار منزوی برای رفع مشکلات آنان اقدام نمود. نکته اصلی در روش، «ارزیابی مشارکتی روستایی» توجه به حضور اقشار منزوی و خصوصاً زنان است. از این رو، این روش صرفاً ابزاری برای جمع‌آوری اطلاعات نیست؛ بلکه از دیگر ویژگی‌های مهم آن «توانمندسازی» جامعه‌ی محلی در میدان تحقیق و مشارکت فعال و مستقیم اطلاع‌رسانان در کلیه‌ی مراحل تحقیق است. (مقصودی و رحیمی، ۱۳۸۷: ۹۲).

سازمان جهانی گردشگری (WTO) درهای گشوده گردشگری به روی زنان را به عنوان موضوع سالروز گردشگری ۲۰۰۷ برگزید (UNWTO, 2007). سؤالی که ممکن است در ذهن همگان خطور کند این است که آیا گردشگری نیز درهایش را به روی زنان خواهد گشود. اهداف هزارساله توسعه، بر مبارزه با فقر و گرسنگی در جهان تأکید داشته‌اند. اکثر کشورهای در حال توسعه به خصوص مناطق حاشیه‌ای، گردشگری را محرکی برای توسعه اقتصادی می‌دانند. این مناطق حاشیه‌ای به دلیل نبود گزینه‌ای دیگر برای تأمین مخارج زندگی، تحت تسلط زنان قرار گرفته‌اند؛ بنابراین گردشگری نیز درهایش را به روی زنان گشوده است. امروزه زنان به‌عنوان نیمی از جامعه که در فرهنگ‌سازی نقش عمده‌ای دارند، مورد توجه ویژه قرار گرفته‌اند و لازم است جهت نیل به توسعه پایدار به بروز و ظهور قابلیت‌های آنان توجه خاصی مبذول شود (World Bank, 2004).

توانمندسازی فرآیندی است که طی آن زنان از خواسته‌های درونی خود آگاه می‌شوند، جرأت دستیابی به هدف را در خود تقویت می‌کنند و از توانایی لازم برای عملی ساختن خواسته‌های خود برخوردار می‌شوند. نظریه‌های توانمندسازی خواستار قدرت دادن به زنان نه به معنای برتری یک فرد بر فرد دیگر، بلکه به معنای افزایش توان آن‌ها برای اتکا به خود و گسترش حق انتخاب در زندگی هستند (کتابی و همکاران، ۱۳۸۲: ۳).

این مقاله بر اساس یافته‌های حاصل از یک مطالعه موردی در دهستان گوراب‌پس شهرستان شهرستان فومن تحت عنوان «اولویت‌بندی قابلیت‌ها، موانع و راهکارهای موثر بر توسعه کارآفرینی زنان روستایی با رویکرد گردشگری» با استفاده از روش «ارزیابی مشارکتی روستایی» به نگارش درآمده است. هدف از انجام آن شناسایی قابلیت‌ها، موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی زنان روستایی و تأثیر گردشگری در توانمندسازی و افزایش درآمد آنان در محدوده مورد مطالعه می‌باشد.

۲- پیشینه تحقیق

روش «ارزیابی مشارکتی روستایی» در قالب رهیافت‌ها و روش‌هایی است که با هدف خنثی‌سازی سوگیری‌های ضد فقر گردشگری روستایی، به بررسی زندگی و شرایط روستایی می‌پردازد و برای پرهیز از مشکلات فراوان، پیمایش‌های پرسشنامه‌ای ابداع شده است. این روش در نیمه دوم دهه ۱۹۸۰، در ادامه و به موازات استفاده از اصطلاح «ارزیابی سریع روستایی» بکار رفت. در ارزیابی مشارکتی روستایی، خود مردم محلی بیشتر از بیگانگان به نقشه‌کشی، مدل‌سازی، ترسیم نمودار، رتبه‌بندی، تعیین امتیاز، مشاهده، مصاحبه، تحلیل و برنامه‌ریزی دست می‌زنند (چمبرز، ۱۳۸۱: ۲۱۱).

در جهان پرتلاطم کنونی، روستاها به کانون تردد انسان‌هایی تبدیل شده‌اند که برای فرار از زندگی پرهیاهوی شهری و ماشینی، به روستاها سفر می‌کنند. امروزه، با توجه به دامنه‌ی تقاضا و نیازهای محیط روستایی، گردشگری روستایی رو به توسعه و روز به روز بر اهمیت و جاذبه‌ی خاص آن افزوده می‌شود. در فرآیند برنامه‌ریزی منطقه‌ای، می‌توان گردشگری □ روستایی را ابزاری برای افزایش اشتغال محلی و بهبود کیفیت زندگی و در نتیجه، افزایش سطح رفاه اقتصادی و امکانات اجتماعی منطقه‌ای به حساب آورد (منشی‌زاده، ۴۸۳۱، ۶۶۱).

امروزه گردشگری روستایی از مردمی‌ترین اشکال گردشگری محسوب می‌شود جاذبه‌ها، امکانات و قابلیت‌های توسعه‌ی گردشگری در نواحی روستایی کشور ما بسیار متنوع و گسترده است، اما تاکنون این جاذبه‌ها چندان شناخته و معرفی نشده‌اند و بهره‌برداری لازم از آن‌ها به عمل نیامده است (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۵، ۲۰۱).

کارشناسان صنعت گردشگری معتقدند که از نظر ظرفیت‌های گردشگری، ایران جزء ده کشور اول جهان به شمار می‌رود، درحالی‌که سهم ایران در صنعت گردشگری از درآمد بازارهای بین‌المللی بسیار اندک است. با اندکی تعمق، می‌توان به این حقیقت پی‌برد که صنعت گردشگری در ایران، چنان‌که باید و شاید، در افزایش درآمد و بهبود شرایط اقتصادی ملی و ناحیه‌ای موفق نبوده است (حیدری چپانه، ۱۳۸۳: ۴).

بیشتر صاحب‌نظران، کارآفرینی را نیروی اصلی توسعه اقتصادی شمرده‌اند که با استفاده از تغییر و نوآوری، رشد و تولید خدمات را به وجود می‌آورد. گردشگری یکی از بخش‌های اقتصادی است که به درجه‌ی بالایی از مشارکت بخش کارآفرینی نیاز دارد. برای پاسخ گویی به تقاضای روزافزون و نیازهای مختلف گردشگری، به تنوع خدمات و محصولات توریستی نیازمندیم (لوردکیپنیدز، ۲۰۰۵: ۷۸۸).

یکی از راه‌های توسعه‌ی کارآفرینی زنان روستایی، شناسایی موانع پیش روی آن‌ها و رفع این موانع می‌باشد. موانع کارآفرینی را به سه دسته، موانع فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی تقسیم‌بندی کرده‌است و باورهای غلط اجتماعی مبنی بر مشارکت زنان در فعالیت‌ها، عدم آگاهی زنان ایرانی نسبت به حقوق شهروندی، بالاتر بودن نرخ بی‌سوادی زنان نسبت به مردان، پایین بودن درصد متخصصین در بین زنان را از مهم‌ترین موانع فرهنگی بر سر راه اشتغال زنان در ایران عنوان کرده‌است.

خواجه شاهکویی و همکاران (۱۳۹۱) نقش گردشگری در توانمندسازی زنان روستایی را در روستای زیارت شهرستان گرگان بررسی کرده‌اند. این بررسی بیانگر آن است که نقش گردشگری روستایی در توانمندسازی اقتصادی زنان در رتبه‌ی اول اهمیت قرار دارد. به طوری که زنان با گسترش گردشگری در این روستا، از تنوع درآمد، ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، رفاه نسبی بالاتر و رضایت بیشتر برخوردار شده‌اند.

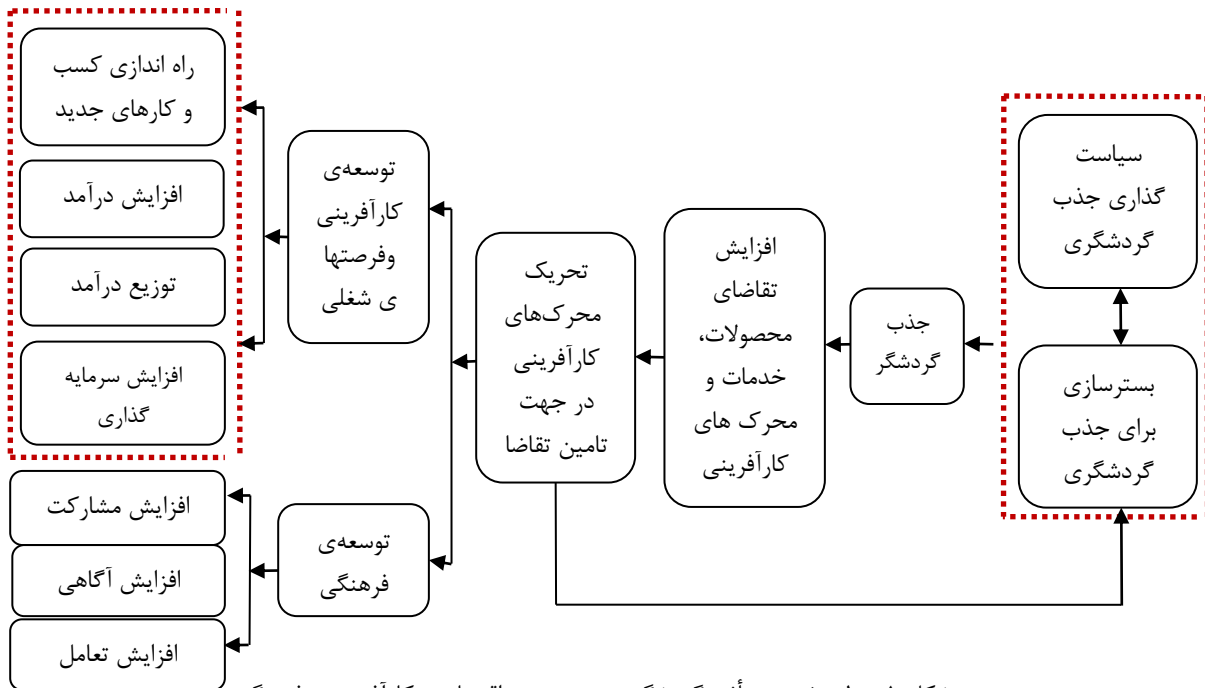
مهدویان، (۱۳۸۹) تحقیق دیگری با موضوع ارزیابی ظرفیت‌های گردشگری مناطق گردشگری شهرستان نیر استان اردبیل انجام داده است. نتایج حاصل از این تحقیق نشان دهنده‌ی این است که شهرستان نیر دارای بستر مناسبی برای توسعه‌ی گردشگری است.

مقصودی و رحیمی، (۱۳۸۷) پژوهشی را با عنوان روش ارزیابی مشارکتی روستایی در چهار روستای منطقه‌ی اوان از استان قزوین انجام داده‌اند. زنان در فرآیند این تحقیق، مشارکت فعال داشته‌اند. در این پژوهش، پس از شناخت جامعه‌ی محلی و بررسی مشکلات و نیازهای‌شان، راه‌حلهایی ارائه شده که توسط خود جامعه‌ی محلی، جهت ارتقای کیفیت زندگی آنان پیشنهاد شده‌است.

هر چند که استناد به پژوهش‌های مرتبط با موضع، تا حدی راهنمای نگارندگان در این پژوهش بوده‌است؛ اما از این جهت که جامعه روستایی و قابلیت توسعه‌ی کارآفرینی در نواحی مختلف، ویژگی‌ها و شرایط خاص خود را دارند، باید تلاش نمود تا مدل ویژه و منحصر به فرد مربوط به آن‌ها را تعریف کرد. این پژوهش بر اساس یافته‌های حاصل از یک مطالعه موردی برای اولویت‌بندی قابلیت‌ها، موانع و راهکارهای موثر بر توسعه‌ی کارآفرینی زنان روستایی با رویکرد گردشگری در دهستان گوراب‌پس با استفاده از روش «PRA» به نگارش درآمده است.

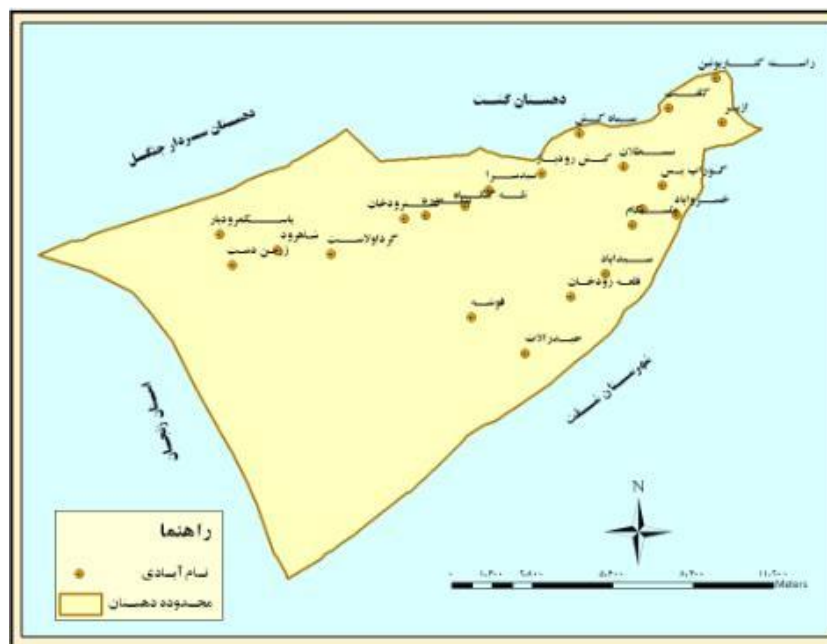
۳- مدل مفهومی تأثیر گردشگری بر توسعه‌ی کارآفرینی

همانطور که در شکل شماره‌ی ۱ نشان داده شده‌است، نهادهای ورودی که شامل سیاست‌گذاری‌های کلان و بسترسازی مناسب برای گردشگری است، در صورت اتخاذ بهینه و مناسب، منجر به جذب گردشگر شده و تقاضا برای محصولات و خدمات متنوع را بالا می‌برد، همچنین نیاز گردشگران به محصولات و خدمات نهایی، خود محرکی برای تولید محصولات ثانویه و تکمیلی است. این افزایش خدمات و محصولات در قالب محرک‌های کارآفرینی، زنان با قابلیت را ترغیب نموده تا در راستای پاسخ به نیاز مخاطبان و گردشگران برآیند. این فرآیند در صورت راهبری مناسب، منجر به توسعه‌ی اقتصادی، کارآفرینی و فرهنگی خواهد شد.

۴- محدوده مورد مطالعه

دهستان گوراب پس یکی از دهستانهای شهرستان فومن است که در جنوب غربی استان گیلان واقع شده است. مرکز آن روستای گوراب پس می باشد که از مرکز شهرستان، هشت کیلومتر فاصله دارد. این دهستان در جنوب غربی دریای خزر و در سمت شرقی رشته کوه های تالش قرار گرفته است و از شمال شرقی به دهستان گشت، از شمال و شمال غربی به بخش سردار جنگل شهرستان فومن، از جنوب و جنوب شرقی به شهرستان شفت، از جنوب و جنوب غربی و غرب به استان زنجان محدود می شود (شکل ۲). مساحت دهستان گوراب پس ۹۱/۵ کیلومتر مربع می باشد (فرهنگ آبادی های شهرستان فومن، ۱۳۸۵). این دهستان ۲۱ آبادی دارد و براساس آمار سرشماری عمومی نفوس مسکن سال ۱۳۹۰، دارای ۱۰۲۰۰ نفر جمعیت و ۳۱۷۱ خانوار می باشد که از این تعداد ۵۳۰۰ نفر زن و ۴۹۰۰ نفر مرد هستند.

شکل ۲: موقعیت روستاهای مورد مطالعه دهستان گوراب‌پس در شهرستان فومن

جدول ۱: تعداد جمعیت، خانوار و بعد خانوار سالهای ۱۳۹۲-۱۳۷۵

سال بعد خانوار	کل جمعیت به نفر	زن	مرد	تعداد خانوار
۱۳۷۵	۱۳۰۹۵	۶۶۰۲	۵۶۳۳	۲۸۵۵
۱۳۸۵	۱۱۳۲۱	۵۹۱۲	۵۴۰۹	۲۹۸۳
۱۳۹۰	۱۰۲۰۰	۵۳۰۰	۴۹۰۰	۳۱۷۱
۱۳۹۲	۱۰۲۴۳	۵۲۱۴	۵۰۲۹	۳۰۱۵

مأخذ: سرشماری عمومی نفوس و مسکن و مرکز بهداشت فومن

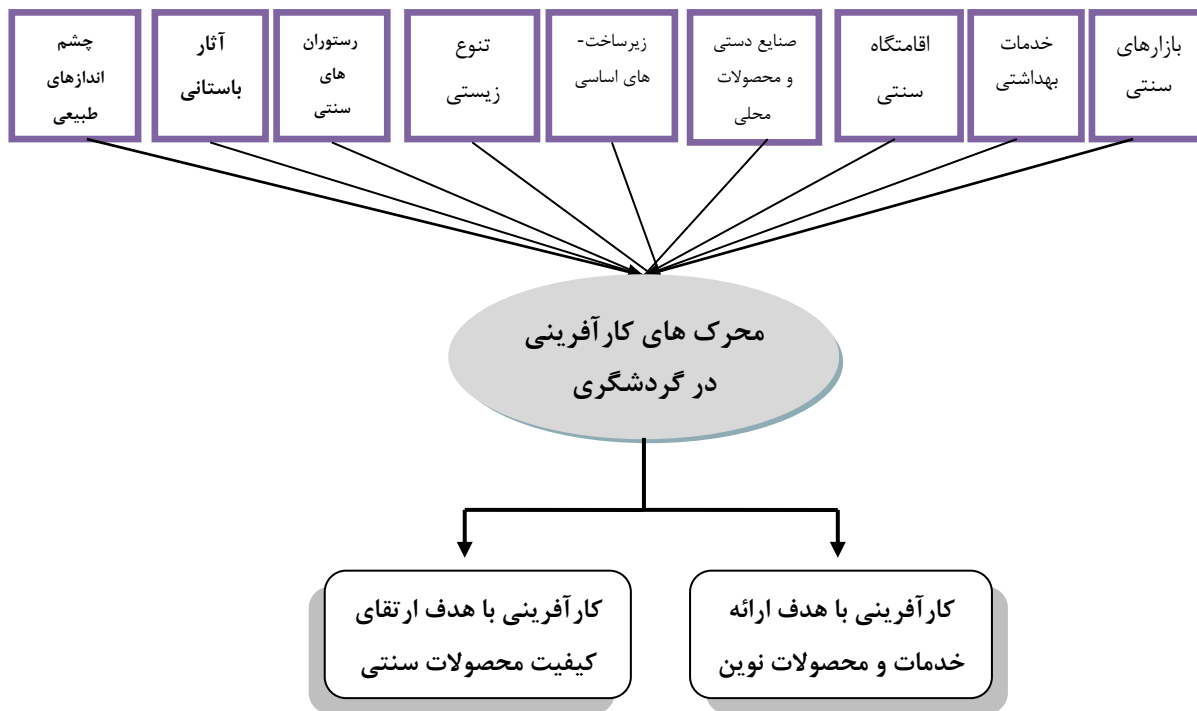
۵- روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق از نوع کاربردی می‌باشد و در انجام این پژوهش از روش توصیفی- تحلیلی استفاده شده‌است. جامعه‌ی آماری تحقیق، ۴۴۷۵ نفر از زنان بالای ۱۵ سال است، که با استفاده از جدول مورگان ۳۵۷ نفر به عنوان نمونه برای انجام تحقیق دیگری تحت عنوان شناسایی موانع و راهکارهای کارآفرینی زنان در دهستان گوراب‌پس انتخاب و برای آنان پرسشنامه تکمیل شد. سپس از بین این تعداد، ۳۷ نفر از زنان باقابلیت و کارآفرین، شناسایی و برای اجرای ارزیابی مشارکتی (PRA) به عنوان نمونه انتخاب شدند. برای انتخاب زنان باقابلیت، علاوه بر مطالعات میدانی، از نظرات دهیاران،

مطالعین محلی، سازمان جهاد کشاورزی و کمیته‌ی امداد امام خمینی نیز استفاده شد. اطلاعات مورد نیاز از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، میدانی، تکمیل پرسشنامه، کاربرد رنگی، وسایل صوتی و تصویری، و روش «ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA)» بدست آمد.

۶- محرک‌های کارآفرینی متأثر از قابلیت‌های گردشگری

در شکل شماره‌ی ۳، قابلیت‌های موجود در دهستان گوراب‌پس که می‌توانند نقش عمده‌ای در توانمندسازی زنان ساکن در این دهستان ایفا کنند، توضیح داده شده‌است.

شکل ۳: قابلیت‌ها، محصولات و خدمات قابل ارائه در گردشگری روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

۷- یافته‌های تحقیق

جامعه آماری این تحقیق، ۴۴۷۵ نفر از زنان ۱۵ سال و بالاتر ساکن در دهستان گوراب‌پس شهرستان فومن می‌باشد. نمونه‌ی آماری آن، ۳۷ نفر از زنان باقابلیت و کارآفرین ساکن در دهستان گوراب‌پس می‌باشند. این نمونه‌ها، از بین ۳۵۷ نمونه‌ای که به‌منظور انجام تحقیق دیگری در زمینه موانع و راهکارهای کارآفرینی زنان در دهستان گوراب‌پس انتخاب شده‌بودند، استخراج شده‌است. برای انتخاب نمونه‌ها همزمان با تکمیل پرسشنامه، زنان باقابلیت و کارآفرین به‌منظور انجام روش ارزیابی مشارکتی شناسایی شدند. برای انتخاب بهتر نمونه‌ها، از نظر دهیاران و سازمانهای مرتبط نیز استفاده شد که از ۳۵۷ نمونه، ۳۷ نفر دارای قابلیت‌های مورد توجهی برای توسعه‌ی کارآفرینی و توانمندسازی برخوردار بودند. پس از انتخاب

این افراد، جلسه ارزیابی مشارکتی تشکیل شد. در این جلسه هر کدام از آنان به معرفی قابلیت‌های خود در زمینه‌های مختلف پرداختند. یافته‌ها نشان داد که زنان ساکن در دهستان از قابلیت‌های خوبی در زمینه‌ی تولید محصولات مختلف اعم از: صنایع دستی، قارچ، قالببافی، خیاطی، نان محلی، مربا، انواع ترش‌جات و ... برخوردار بودند. برای بدست آوردن اطلاعات بیشتر، علاوه بر مشارکت شفاهی، سه برگ کاغذ به رنگ‌های آبی، نارنجی و سبز در اختیار حاضرین قرار گرفت و از آنان خواسته شد قابلیت‌های خود را در کاغذ آبی‌رنگ، موانع کارآفرینی و توانمندسازی را در کاغذ نارنجی و راهکارهای مورد نظر خود را در کاغذ سبزرنگ یادداشت کنند. در این جلسه با استفاده از روش‌های مذکور قابلیت‌ها، موانع و نهایتاً راهکارهای توانمندسازی زنان دهستان، جهت افزایش درآمد آنان، با توجه به موقعیت گردشگری محدوده بررسی و اولویت‌بندی شد.

۷-۱- تحلیل قابلیت‌های توسعه‌ی کارآفرینی زنان روستایی

۷-۱-۱- **قابلیت‌های طبیعی:** محدوده‌ی مورد مطالعه از پتانسیل‌های طبیعی بالقوه و بالفعل زیادی برای توسعه‌ی گردشگری و توانمندسازی زنان به شرح زیر برخوردار است (جدول ۲).

- **جاذبه‌های طبیعی:** آب و هوای معتدل کوهستانی و خنک در فصل تابستان، جنگل‌های بکر و دست نخورده و سرسبز، مزارع برنج و باغات زیبای چای در کنار کوه و دشت، چشمه‌ها و رودخانه‌های پرآب و همیشگی و چشم‌اندازهای بسیار زیبا که برای جذب توریسم بسیار مناسب است، باعث شده سالانه گردشگران و طبیعت‌دوستان زیادی به این محدوده سفر کنند.

- **جاذبه‌های فرهنگی:** برپایی جشنواره‌ی بازی‌های محلی در روستای حیدرآلات و وجود بقعه‌های زیارتی در روستاهای فوشه، گشت‌رودخان و قلعه‌رودخان.

- جاذبه‌های تاریخی

- **قلعه تاریخی رودخان:** این قلعه، شگفت‌انگیزترین بنای نظامی ایران است که با شش هکتار وسعت در ارتفاع ۶۸۰ متری از سطح دریا بر روی خط‌الراس کوهی پرشیب و پوشیده از درختان تنومند جنگلی واقع شده‌است. دیوار پیرامون قلعه که از سنگ و آجر بنا شده‌است با طول ۱۵۰۰ متر، تعداد ۶۵ برج دیده‌بانی دارد. داخل این قلعه فضاهای شاه‌نشین، قراول‌خانه، آب‌انبار و زندان قابل مشاهده می‌باشد. بنای اولیه این قلعه به قرون پنجم و ششم هجری قمری باز می‌گردد.
- **غار فوشه:** این غار با قدمت بیش از هزار سال، در ارتفاع ۹۰۰ متری از سطح دریا، با دهلیزها و دالان‌های متعدد، در قلب جنگلهای زیبای فوشه قرار گرفته است. در مسیر غار فوشه آبگیرهای طبیعی و پرآب، وجود جنگلهای بکر و دیدنی در حاشیه رودخانه و بقعه‌ی آقا شیخ جمال در کنار تراس رودخانه‌ای قرار دارد که یک مکان زیارتی و محیطی زیبا برای کوهپیمایی عمومی است.

شکل ۵: نمایی از غار تاریخی فوشه

شکل ۴: نمایی از قلعه‌ی تاریخی رودخان

مأخذ: سایت اینترنتی: www.aryazamyn.com.

جدول ۲: جاذبه‌های گردشگری دهستان گوراب‌پس

جاذبه‌های تاریخی		جاذبه‌های طبیعی		جاذبه‌های فرهنگی	
موقعیت	نام جاذبه	موقعیت	نام جاذبه	موقعیت	نام جاذبه
قلعه‌رودخان	قلعه تاریخی رودخان	فوشه	استخر طبیعی شنا	قلعه‌رودخان فوشه (بقعه آقا شیخ جمال)	امام‌زاده
		ملسکام	سد خاکی جنگل بکر و طبیعت	گشت رودخان	
فوشه	غار خون	تمام روستا	سرسبز		جشنواره بازی‌های محلی
		فوشه- گوراب- پس قلعه- رودخان	رودخانه‌های زیبا	حیدرآلات	

مأخذ: محقق یافته، ۱۳۹۲

۱-۲-۷- قابلیت‌های انسانی

بر اساس اطلاعات بدست آمده از مطالعات میدانی، تعداد زیادی از زنان ساکن در محدوده مورد مطالعه، از قابلیت‌ها و استعدادهای بالقوه و بالفعل قابل توجهی در زمینه توسعه کارآفرینی و ارائه‌ی خدمات به گردشگران برخوردار هستند.

- تحلیل قابلیت‌های زنان

برای بدست آوردن وضعیت فعالیت و قابلیت‌های زنان محدوده، جلسه ارزیابی مشارکتی با حضور زنان باقابلیت و کارآفرین دهستان تشکیل شد. در این جلسه هر کدام از آنان به معرفی قابلیت‌های خود در زمینه‌های مختلف پرداختند که قابلیت‌ها در تابلو یادداشت شد. همچنین پس از گفت‌ووشنود از حاضرین در جلسه خواسته شد تا فهرستی از قابلیت‌های مختلف خود را نیز در برگه‌های آبی رنگ که برای ثبت قابلیت‌ها در اختیار آنان قرار داده شده بود یادداشت نمایند. سپس داده‌های جلسه شفاهی و برگه‌های مذکور جمع‌آوری شد. پس از تجزیه و تحلیل بر اساس اطلاعات بدست آمده ۱۴ مورد از قابلیت‌های آنان به ترتیب اولویت، به شرح زیر دسته‌بندی شد.

- ۱- تولید ترشیجات و مربای خانگی، تمام افراد شرکت کننده این توانایی را داشتند.
- ۲- گیاهان داروئی، ۳۰ نفر گیاهان داروئی محدوده را می‌شناختند و گاهی اوقات برای فروش به بازار عرضه می‌نمودند.
- ۳- پرورش طیور محلی، ۲۵ در این زمینه تا حد قابل ملاحظه‌ای فعالیت داشتند.
- ۴- باغداری و تولید انواع سبزیجات محلی (باقلا، خیار، گوجه و ...) ۲۳ نفر از آنان در این زمینه فعال بودند.
- ۵- قلاب بافی (جوراب، گیوه، عروسک، شال و ...)، از این جمع ۱۵ نفر در این زمینه فعالیت داشتند.
- ۶- قالیبافی، حصیر و گلیم بافی، ۱۳ نفر در زمینه بافت قالی، گلیم و حصیربافی فعالیت داشتند.
- ۷- خیاطی، ۱۰ نفر از آنها در این زمینه فعالیت داشتند.
- ۸- دامداری و تولید محصولات لبنی، ۱۰ نفر از آنان علاقه‌مند به پرورش گاو و تولید محصولات لبنی بودند.
- ۹- نان محلی، ۹ نفر آنان توانایی تولید نان محلی به مقدار زیادی را دارا بودند.
- ۱۰- پرورش قارچ، ۳ نفر از شرکت‌کنندگان در این زمینه فعالیت داشتند.
- ۱۱- اقامتگاه گردشگری، دو نفر از شرکت‌کنندگان در زمینه جذب توریست بسیار فعال بودند. خانه‌ی روستایی و آلاچیق خود را به گردشگران اجاره می‌دادند و از این طریق درآمد خوبی داشتند.
- ۱۲- تزیینات روی لباس، یک نفر از شرکت‌کنندگان در این زمینه فعالیت داشت.
- ۱۳- تولید ورمی کمپوست، یک نفر از شرکت‌کنندگان تولیدکننده ورمی کمپوست بود.
- ۱۴- کارآفرینان، دو نفر از حاضرین در جلسه، کارآفرین بودند که پس از اتمام جلسه هر کدام به مدت ۵ دقیقه گزارشی از مراحل انجام کار خود ارائه دادند.

مطابق اطلاعات بدست آمده از جدول شماره ۳، زنان ساکن در این دهستان از قابلیت‌های خوبی در زمینه تولید انواع محصولات کشاورزی، دام و طیور، ماهی، عسل، دوشاب، صنایع دستی، کمپوست و قارچ خوراکی، و ارائه خدمات به گردشگران برخوردار بودند و تعداد زیادی از آنان بیش از یک نوع فعالیت انجام می‌دادند؛ اما بدلیل وجود موانع، باوجود قابلیت‌های گردشگری و انسانی قابل توجه در محدوده‌ی مورد مطالعه، از بین ۳۷ نفر، فقط ۴ نفر از آنان از طریق فروش صنایع دستی و اجاره‌ی خانه‌های روستایی به گردشگران کسب درآمد می‌کنند و بقیه‌ی آنان با وجود تولید بیش از نیازشان، بازاری برای فروش ندارند.

جدول ۳: وضعیت فعالیت زنان در دهستان گوراب‌پس

وضعیت فعالیت		نوع فعالیت
تعداد فعالین	درصد فعالین	
۳۷	۱۰۰	تولید ترشیجات و مربای خانگی
۳۰	۸۱	گیاهان دارویی
۲۵	۶۸	پرورش طیور محلی
۲۳	۶۲	باغداری و تولید انواع سبزیجات محلی
۱۵	۴۱	قالب بافی (جوراب، گیوه، عروسک، شال)
۱۳	۳۵	قالی بافی، حصیر و گلیم بافی
۱۰	۲۷	خیاطی
۱۰	۲۷	دامداری و تولید محصولات لبنی
۹	۲۴	نان محلی
۳	۸	پرورش قارچ
۲	۵	اقامتگاه گردشگری
۱	۳	تزیینات روی لباس
۲	۵	تولید ورمی کمپوست

مأخذ: محقق یافته، ۱۳۹۲

همچنین مطابق جدول ۴، با توجه به این که جامعه آماری این تحقیق در روستا ساکن هستند ولی بیش از ۶۲ درصد از زنان دهستان در زمینه‌ی مشاغل غیرکشاورزی و جانبی فعالیت می‌کنند. و این موضوع بیانگر اینست که زنان ساکن در این دهستان از قابلیت‌های خوبی برای توسعه‌ی کارآفرینی مخصوصاً در زمینه مشاغل جانبی برخوردارند.

جدول ۴: دسته بندی مشاغل زنان در دهستان گوراب‌پس

وضعیت فعالیت در هر بخش		نوع فعالیت
تعداد فعالیت	درصد فعالیت	
۵۸	۳۸	کشاورزی
۹۵	۶۲	غیرکشاورزی و مشاغل جانبی

مأخذ: محقق یافته، ۱۳۹۲

۷-۲- تحلیل عمده‌ترین موانع توسعه‌ی کارآفرینی

در نگاه اول تصور بر این بود که زنان روستایی تنها به مشکلات شخصی خود خواهند پرداخت؛ در حالی که آن‌ها، به ترتیب اولویت به عمده‌ترین مشکلات موجود در دهستان که مانع بروز قابلیت‌های آنان می‌شود، پرداختند. مطابق اطلاعات حاصل از ارزیابی مشارکتی و برگه‌های نارنجی رنگ که موانع در آن نوشته شده بود، عمده‌ترین موانع کارآفرینی و توانمندی آنان به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- مهم‌ترین مشکل به نظر آنان عدم مشارکت گروهی عنوان شد و خواستار ایجاد تشکل‌های زنان روستایی در این دهستان شدند. به‌نظر آنان تشکیل تعاونی زنان روستایی می‌تواند در افزایش تولید و اطلاع‌رسانی برای تولیدات مورد نیاز، ایجاد اشتغال و حس همکاری و همدلی آنان بسیار مؤثر باشد.
- ۲- با توجه به توانایی جذب گردشگر در این دهستان، کمبود نمایشگاه و فروشگاه در مکان‌های توریستی جهت عرضه‌ی محصولات تولید شده و کوتاه‌کردن دست واسطه‌ها دومین مانع عنوان شد.
- ۳- کمبود سرمایه اولیه، سومین مانع عنوان شد.
- ۴- فقدان دستگاه خشک‌کننده و بسته‌بندی محصولات (صنایع تبدیلی) جهت تبدیل و بسته‌بندی محصولات باغی و زراعی مازاد در محدوده (کمبود امکانات)، چهارمین مانع عنوان شد.
- ۵- عدم آگاهی زنان دهستان از نیاز گردشگران، پنجمین مانع عنوان شد.
- ۶- ورود کالاهای خارجی با قیمت پایین‌تر و زیباتر، ششمین مانع عنوان شد.
- ۷- عدم آگاهی بازار کار از توانایی‌های زنان باقابلیت در دهستان، هفتمین مانع عنوان شد.
- ۸- عدم دسترسی به جاده مناسب در مسیر اصلی، هشتمین مانع عنوان شد.
- ۹- سرمایه‌گذاری نامناسب توسط دولت و بخش خصوصی در زمینه گردشگری، نهمین مانع عنوان شد.
- ۱۰- محدودیتی که از طرف سرپرست خانوارها برای فعالیت زنان در فروش محصولات تولیدی وجود دارد آخرین مانع عنوان شد.

۷-۳- تحلیل راهکارهای توسعه‌ی کارآفرینی زنان در دهستان گوراب‌پس

- طبق اطلاعات حاصل از ارزیابی مشارکتی و برگه‌های سبزرنگ که راهکارها در آن یادداشت شده بود، راهکارهای توسعه‌ی کارآفرینی و توانمندسازی زنان محدوده به شرح زیر عنوان شد:
- ۱- ایجاد تشکل‌های زنان روستایی در دهستان جهت هماهنگی بیشتر در پیشبرد اهداف و برنامه‌ها؛
 - ۲- ایجاد نمایشگاه و فروشگاه در مکان‌های دارای قابلیت جذب توریست در دهستان، برای فروش محصولات محلی و صنایع دستی تولید شده توسط زنان به گردشگران به صورت مستقیم و بدون واسطه؛
 - ۳- در اختیار گذاشتن دستگاه خشک‌کن و بسته‌بندی محصولات کشاورزی اعم از سبزیجات، چای سبز، میوه‌جات، گیاهان دارویی و... (صنایع تبدیلی و بسته‌بندی محصولات کشاورزی) توسط دولت؛
 - ۴- در اختیار گذاشتن تسهیلات بانکی با بهره پایین و بازپرداخت طولانی‌تر؛
 - ۵- افزایش آگاهی زنان روستایی از نیاز گردشگران؛
 - ۶- آموزش طرح‌ها و مدل‌های جدید صنایع دستی و قابل رقابت در بازارهای خارجی؛
 - ۷- ایجاد بانک اطلاعاتی زنان دارای قابلیت در زمینه کارآفرینی با ذکر توانایی‌های آنان؛
 - ۸- تعریض و بالا بردن امنیت جاده‌های اصلی که منجر به افزایش رضایت‌مندی توریست می‌شود؛
 - ۹- ایجاد امکانات بیشتر و بهتر (اقامتگاه‌ها و رستوران‌های مناسب) در مسیر اصلی برای جذب بیشتر توریست؛
 - ۱۰- ترویج فرهنگ خوداشتغالی و ترغیب مردان برای عدم ممانعت از کار اقتصادی زنان و توجه به نیاز زنان به کار و فعالیت برای افزایش درآمد و سطح زندگی خانواده؛
- پس از اولویت‌بندی راهکارها در نهایت افراد باقابلیت به کارآفرینان حاضر معرفی شدند و اولین گام در راستای کارآفرین نمودن زنان در این جلسه برداشته شد.

۸- نتیجه گیری

انجام این پژوهش بر اساس روش «ارزیابی مشارکتی روستایی»، به ما نشان داد که زنان روستائی، اطلاعات خوبی از توانایی‌های محیطی محل سکونت خود دارند که به کمک آنها می‌توان این قابلیت‌ها و همچنین موانع را شناسایی و اولویت‌بندی نمود و سپس برای رفع موانع، راهکارهایی را ارائه نمود. نتایج حاصل از این روش، که پس از تکمیل پرسشنامه و شناسایی زنان با قابلیت و کارآفرین، با حضور ۳۷ نفر از آنان انجام شد، نشان دهنده وجود قابلیت‌های طبیعی مانند غار فوشه، قلعه تاریخی رودخان، جنگل‌های بکر، چشم‌اندازهای طبیعی و جشنواره‌های محلی و قابلیت‌های انسانی مختلف در زنان این دهستان، در زمینه تولید صنایع دستی، محصولات کشاورزی ارگانیک، محصولات دامی، غذاهای محلی، ارائه خدمات اقامتی به گردشگران و ... می‌باشد که می‌تواند منجر به رونق کسب و کار، ایجاد اشتغال و افزایش درآمد آنان شود. در ارزیابی موانع نیز عدم مشارکت گروهی، کمبود نمایشگاه و فروشگاه و کمبود سرمایه به ترتیب مهم‌ترین موانع توسعه کارآفرینی در این دهستان شناخته شد. همچنین اطلاعات حاصله نشان داد که بدلیل وجود موانع از بین ۳۷ نفر، فقط ۴ نفر (۱۱ درصد) از آنان از طریق فروش صنایع دستی و اجاره‌ی خانه‌های روستایی به گردشگران کسب درآمد می‌کنند و بقیه آنان با وجود تولید بیش از نیازشان بازاری برای فروش ندارند. در این روش بهترین راهکار ترویج و گسترش عوامل فرهنگی و آموزشی عنوان شد. در حال حاضر با انجام این پژوهش اقدامات اولیه در راستای فعالیت‌های کارآفرینانه در زمین‌توسعه‌ی گردشگری و توانمندسازی، در بین زنان محدوده شکل گرفته است که می‌توان با اجرای برنامه‌های فرهنگی- آموزشی و حمایت‌های مالی، با حمایت دولت و همکاری بخش خصوصی، برای توانمندسازی زنان دهستان اقدام نمود. همچنین این روش به ما نشان داد که از این طریق می‌توان حلقه‌های ارتباط بین تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان از یک طرف و زنان با قابلیت و کارآفرینان از طرف دیگر را فراهم نمود. نتایج این مطالعه با نتایج محمدی، م (۱۳۹۰) همسان است و در هر دو تحقیق موانع اجتماعی و اقتصادی مهم‌ترین موانع برای توسعه‌ی کسب و کار می‌باشد. یافته‌های این مطالعه با یافته‌های خواجه شاهکویی و همکاران (۱۳۹۱) مغایرت دارد و با وجود زمینه‌های مناسب برای توسعه‌ی کارآفرینی در این دهستان، به دلیل وجود موانع، گردشگری هنوز نتوانسته است نقش مهمی در توانمندسازی زنان روستائی ایفا کند. مقایسه نتایج مهدویان (۱۳۸۹) و این پژوهش مشابه است و نشان دهنده اینست که این دهستان نیز دارای بستر مناسبی برای توسعه‌ی گردشگری است. مقصودی و رحیمی، (۱۳۸۷) نیز پژوهشی با روش ارزیابی مشارکتی روستایی انجام داده‌اند. که همانند این تحقیق نشان دهنده مشارکت فعال زنان در فرآیند تحقیق بوده است.

بنابراین نتیجه می‌گیریم با وجود زمینه‌ها، قابلیت‌ها و علاقه‌مندی زنان دهستان برای مشارکت در توسعه‌ی گردشگری و کارآفرینی از یکطرف و نیاز به اشتغال، کسب درآمد، استقلال مالی و توانمند شدن از طرف دیگر گردشگری روستائی هنوز نتوانسته است نقش قابل توجهی در افزایش اشتغال، افزایش درآمد، بهبود وضعیت اجتماعی و کاهش فقر در این دهستان ایفا نماید. در حالی که با توجه به پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل موجود با رونق گردشگری در این دهستان، می‌توان به این مهم دست یافت.

۹- منابع

۱. ایمنی قشلاق، سیاوش، خانی، فضیله، و هاشمی، سعید (۱۳۹۱). نقش گردشگری در توسعه‌ی کارآفرینی زنان روستایی (مطالعه‌ی تطبیقی: روستای کندوان و اسکندان شهرستان اسکو)، مجله جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای، دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۱۸: صص ۲۳۸-۲۱۷.
۲. پاپلی یزدی، محمد حسین، سقایی، مهدی (۱۳۸۵). گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، تهران: انتشارات سمت.
۳. چمبرز، رابرت (۱۳۸۱). چالش با حرفه‌ها، ترجمه‌ی خرمایی، علیرضا. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۴. حجازی‌زاده، زهرا، رجائی‌ریزی، محمدعلی، امینی، حسن (۱۳۹۲). شناخت نقاط قوت و ضعف توسعه‌ی گردشگری روستایی (اکوموزه روستایی‌ایبانه- اصفهان)، مجله برنامه‌ریزی و توسعه‌ی گردشگری، دانشگاه مازندران، شماره ۵: صص ۷۶-۵۰.
۵. حیدری‌چیانه، رحیم (۱۳۸۳). ارزیابی برنامه‌ریزی صنعت توریسم در ایران، پایان‌نامه دوره دکتری، دانشگاه تبریز، ص ۴.
۶. خواجه شاهکویی، علیرضا، خوش فکر، غلامرضا، کریمی، لیلا (۱۳۹۱). نقش گردشگری در توانمندسازی زنان روستایی (روستای زیارت شهرستان گرگان)، مجله برنامه‌ریزی و توسعه‌ی گردشگری، دانشگاه مازندران، شماره ۳: صص ۱۲۵-۱۰۶.
۷. ریاحی، وحید (۱۳۹۳). تنوع بخشی فعالیتهای اقتصادی و پایداری روستاها، مجله اقتصاد فضا و توسعه‌ی روستایی، سال سوم، شماره ۴، صص ۱۲۸-۱۱۳.
۸. سازمان جهاد کشاورزی استان گیلان (۱۳۹۲).
۹. سایت اینترنتی: www.aryazamyn.com.
۱۰. صدر موسوی، میرستار، دخیلی کهنمویی، جواد (۱۳۸۳). درآمدی بر برنامه‌ریزی تفریحگاه‌های توریستی، نشریه علوم انسانی، دانشگاه تبریز، شماره ۱۷: ص ۹۲.
۱۱. کتابی، محمود، یزدخواستی، بهجت، فرخی راستایی، زهرا (۱۳۸۲). «توانمندسازی زنان برای مشارکت در توسعه»، فصلنامه زن در توسعه و سیاست، شماره ۷: صص ۱۵-۱.
۱۲. محمدی، حامد (۱۳۹۰). نقش و جایگاه توانمندسازی منابع انسانی در نظام اداری ایران، سومین کنفرانس توانمندسازی منابع انسانی، صص ۳۶-۲۵.
۱۳. مرکز آمار ایران نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن و مرکز بهداشت شهرستان فومن، ۱۳۹۲-۱۳۸۵.
۱۴. مرکز آمار ایران. فرهنگ آبادی‌های شهرستان فومن، ۱۳۸۵.
۱۵. مقصودی، منیژه، رحیمی، عباس (۱۳۸۷). روش ارزیابی مشارکتی: مطالعه موردی چهار روستا در منطقه «اوان» از استان قزوین، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۲: صص ۱۱۸-۹۱.
۱۶. منشی‌زاده، رحمت‌اله (۱۳۸۴). اندر مقوله گردشگری، تهران: انتشارات پیام مؤلف.
۱۷. مهدویان، فاطمه (۱۳۸۹). ارزیابی ظرفیت‌های گردشگری مناطق گردشگری (شهرستان نیر استان اردبیل)، دومین همایش جغرافیا. تهران.
18. Lordkipanidze M, Brezet Han and Backman M. 2005. The Entrepreneurship factor insustainable tourism development. Journal of Cleaner Production, No.13, pp. 787-789.
19. World Bank. (2004.) Millennium development goals: eradicate extreme poverty and hunger.
20. UNWTO. (2007.) World Tourism Day, 27 September 2007, Available at: <http://world-tourism.org>